

Alamdiakon Nikolai Thon,
teoloogia kandidaat,
kanoonilise õiguse ja kirikuajaloo õppejõud,
VÕK-i Berliini piiskopkonna kirikutevaheliste suhete konsultant

„Kolmühtne“ Kirik?

Kolme vene piiskopkonna kooseksisteerimisest Saksamaal

Erinevate Autokefaalsete Kirikute piiskopkondade kooseksisteerimine paralleelsetes struktuurides on juba ammu saanud reaalsuseks paljudes õigeusu diasporaa maadel kõikidel kontinentidel, seda eriti pärast 20. sajandil toimunud migratsioone, mis olid esmalt poliitiliselt ja seejärel eelkõige majanduslikult motiveeritud. Kõigepealt toimus see enamlaste võimuhaaramise tagajärjel Venemaal 1917. aastal ja sellele järgnenud kodusõja tulemusena. Peale seda toimusid ränded aga geopoliitiliste vapustuste ja pagenduste tagajärjel Teise maailmasõja käigus ja ka pärast. Lõpuks ka nõndanimetatud „võõrtööliste“ liikumise tulemusena. See kõik tõi suuri rühmi õigeusu kristlasi Lääne- ja Kesk-Euroopa riikidesse, kus nad varem peaaegu mitte kunagi polnud elanud või kui siis ainult kaduvväikeses hulgas.¹

See, et ühe ja sama Kohaliku Kiriku – nimelt Vene Õigeusu Kiriku – kolme erineva piiskopkonna kogudused on esindatud samal territooriumil, väärib aga eraldi tähelepanu ja pole mitte alati probleemivaba (ja seda ka kanoonilisest seisukohast!). Taolist nähtust uuemas kirikuajaloos võib tänapäeval kohata erinevates Lääne- ja Kesk-Euroopa riikides: näiteks Prantsusmaal, aga ka Suurbritannias või Austrias, kuid eriti Saksamaal.

Selleks, et mõista praegust olukorda, on vaja heita pilk vene emigratsiooni ajaloole pärast 1917. aastat, eriti pärast suurt 1920. aastal toimunud väljarännet Krimmist, mis puudutas umbes 140000 inimest.² Kuna koos emigrantidega (erinevate hinnangute kohaselt kokku 1–2,5 miljonit inimest) lahkus ka paljud preestreid ja isegi piiskoppe – eriti koos parun Wrangeli Valge armeega –, siis moodustati

¹ Kuigi olukord USA-s (ja hiljem ka Lõuna-Ameerikas) oli paljuski sarnane, erines see ajaliselt ja arvuliselt. Lisaks kogukondadele, mis tekkisid 19. sajandi alguses ja keskel vene misjonäride tegevuse tulemusel Alaskast Californiani, siis eksisteeris ka märkimisväärne kreeka ja – eriti Austria-Ungari monarhia „ruteenide“ piirkonnast pärit – slaavi, aga ka araabia immigratsioon Lähis-Idast.

² Vt *Nikolai Artemoff*, Russische Emigration in Deutschland – der kirchliche Aspekt, in: Thomas Bremer et al, *Orthodoxie in Deutschland*, Münster 2016, 21–44; *Nikolaj Thon*, *Ethnische Vielfalt und Einheit im Glauben* - Die orthodoxe Kirche in Deutschland, ibid, 51–70; ja tervikuna: *John Glad*, *Russia Abroad*, Washington 1999.

välismaal metropoliit Antonis (Hrapovitski) juhtimisel ajutine Kõrgem Kirikuvalitsus (KKV), mis asus esialgu Konstantinoopolis, kuid 14. veebruaril 1921. aastal kolis see Serblaste, Horvaatide ja Sloveenide Kuningriiki, hiljem aga anti valitsuse käsutusse residents Karlovaci Patriarhide endises palees Sremski Karlovci. Novembris – detsembris 1921. aastal toimus seal esimene Välis-vene Kirikukogu.

Saksamaal leidsid emigrandid³ eest juba mitmeid vene õigeusu pühamuid, kuid mitte niivõrd suurtes linnades, kus enamus neist elas, vaid suhteliselt väikestes kuurortlinnades, nagu Baden-Baden, Bad Homburg vor der Höhe, Bad Kissingen, Bad Ems või linnakestes nagu Wiesbaden või Darmstadt. Need olid seal asutatud juba enne Esimest maailmasõda tänu saksa vürstide ja Vene keisririigi Romanovite keisrikoja suguvõsade sidemetele. Näiteks on Preisimaa garnisonilinnas Potsdamis – mis on tänapäeval Brandenburgi liidumaa pealinn – 18. sajandisse ulatava sündmusterohke ajalooga kogudusekirik.⁴

Vene emigratsiooni teeneks saab lugeda ka esimese õigeusu piiskopkonna asutamise Saksamaal, mis loodi 1927. aastal Berliinis, Vene Õigeusu Kirikus Välismaal (VÕKV). Tõsi, see moodustas toona vaid väiksema osa vene emigrantidest Saksamaal, sest suurem osa vaimulikest ja usklikest järgis jätkuvalt metropoliit Eulogios (Georgijevski), endist Volõõnia ja Žitomiri metropoliiti, kes oli 1922. aasta lõpus viinud oma administratsiooni Pariisi⁵ ja korraldas kirikuelu Euroopa õigeusu kogudustes. Ta sai toetust vene emigratsiooni liberaalselt ja mõõdukalt konservatiivselt osalt, samas kui parempoolsed emigrantide ringkonnad jätkasid oma suunitlust metropoliit Antonisile.

Kuigi selle vastu oli metropoliit Eulogios, valiti 12. aprillil 1924. aastal VÕKV-i Piiskoppide Sinodi algatusel arhimandriit ja Saksamaa õigeusu koguduste praost Tihhon Ljaštšenko⁶ Potsdami piiskopiks, Lääne-Euroopa piiskopkonna vikaariks ning kes sai iseseisva vikariaadi õigused⁷ Piiskoppide Sinodi alluvuses. Peaaegu kolm aastat hiljem, 26. jaanuaril 1927. aastal, keelas VÕKV-i Piiskoppide Kogu metropoliit Eulogiosel teenistust pidada ja katkestas temaga palvesuhtlemise. Kolme aasta pärast tekkisid aga erimeelsused metropoliit Eulogiose ja Patriarhi trooni

³ 1920-ndate aastate alguses elas Saksamaal mõnda aega üle 1,2 miljoni vene kodakondsusega ja õigeuskliku inimese, vt Flejšman jt, *Russkij Berlin 1921–1923*, Pariis–Moskva 2003.

⁴ *Erzpriester Anatolij Koljada*, *Geschichte der Russischen Orthodoxen Gemeinde in Potsdam*, Potsdam 2014.

⁵ Alates 1921. aasta Vaiksest nädalast kuni 1922/23. aastavahetuseni juhtis ta oma piiskopkonda Berliinist.

⁶ Vt tema kohta: *Metropolitan Manuil (Lemeševskij)*, *Die russischen orthodoxen Bischöfe 1893–1963*, Erlangen 1989, 298–300.

⁷ 11. mail 1924. aastal toimus Berliinis tema peapiiskopiks pühitsemine, mille – kriitilisest suhtumisest hoolimata – viisid läbi metropoliit Eulogios (Georgijevski) ja piiskop Sergius (Koroljov).

Hoidja asetäitja, metropoliit Sergiuse (Stragorodski) vahel. Metropoliit Sergius vabastas ta lõpuks Lääne-Euroopa vene kirikute juhtimisest.⁸ Kuid nii nagu esimesel korral, mil hingekari jäi oma ülemhingekarjasega, nii jäi ka teisel korral põhi osa kogudustest talle truuks. Moskva Patriarhaadi otsuseid mitte tunnistades ja piiskopkonna toetust ära kasutades, võeti metropoliit Eulogios 17. veebruaril 1931. aastal, Konstantinoopoli patriarh Photiuse II residentuuris Phanaris Oikumeenilise Patriarhaadi jurisdiktsiooni alla, aga samal ajal Välismaa Piiskoppide Sinod määras tema endise vikaari Tihhoni uueks Saksamaa kohalikuks piiskopiks.⁹ Konflikt metropoliit Eulogiose ja piiskop Tihhoni vahel sai seega „eulogiaanide“ ja „karlovtsaanide“ vahelise lõhestumise nähtavaks põhjuseks.

Nii tekkis esimene tänaseni eksisteerivatest paralleelsetest struktuuridest. Nüüd oli Saksamaal kõrvuti kaks vene piiskopkonda koos omaette kogudustega: Välisvene Kiriku piiskop Tihhoni alluvuses ja Saksa praostkond metropoliit Eulogiose omofoori all. Saksa piiskopkonna keskus asus Pariisis, mistõttu seda kutsuti kõnekeeles sageli „Pariisi jurisdiktsiooniks“ või isegi piiskopkonna administratsiooni aadressi järgi – „rue Daru“.

Nagu juba öeldud, toetas enamik vaimulikest ja kogudustest esialgu metropoliit Eulogioist. Kuid tänu valitseja Tihhoni jõupingutustele andis Preisimaa valitsus 14. märtsil 1936. aastal määrusega „Berliini ja Saksamaa õigeusu piiskopi vene õigeusu piiskopkonnale“ – nagu Välisvene Kiriku piiskopkonda ametlikult nimetatakse – avalik-õigusliku juriidilise isiku staatuse (Körperschaft des öffentlichen Rechts). Seda otsust laiendati ka teistele Saksamaa aladele. Ülejäänud õigeusu jurisdiktsioonid leidsid end eraõiguslike organisatsioonide positsioonis ning seega ei saanud Saksa riigi eestkostet. Saabuva Hitleri diktatuuri tingimustes tähendas see, et metropoliit Eulogiose Saksa kirikute üleminek VÕKV-i alluvusse sai vaid aja küsimuseks. Seda enam, etkogu vene kirikuvara Saksamaal läks VÕKV-ile üle seadusega, mille *führer* ja *reichskantsler* Adolf Hitler allkirjastas isiklikult 25. veebruaril 1938. aastal.¹⁰

Sellised õigusmeetmed ei olnud fašistlikul Saksamaal sugugi juhuslikud: juba 19. septembril 1935. aastal esitas Salajane Riigipolitseiamet (Gestapo) üksikasjaliku aruande vene õigeusu olukorra kohta Saksamaal. Selles liigitati erinevaid

⁸ Lääne-Euroopas asuva Moskva Patriarhaadi vene kirikute ajutise juhtimise usaldas Patriarhi trooni Hoidja asetäitja, metropoliit Sergius (Stragorodski) ülempiiskop Vladimirile (Tihhonitski).

⁹ Vt põhjalikumalt: *Käte Gaede*, Russische Orthodoxe Kirche in Deutschland in der 1. Hälfte des 20. Jahrhunderts, Cologne 1985; *Gernot Seide*, Geschichte der Russischen Orthodoxen Kirche im Ausland, Wiesbaden 1983.

¹⁰ Vrd *Никитин А.К.* Нацистский режим и Русской Православной Церкви в Германии. Москва, 1998; *Шкаровский М.В.* Нацистская Германия и Православная церковь. Москва, 2002.

jurisdiktsioone ja jõuti järeldusele, et: „Reichi huvides talutakse vene emigratsiooni seas ainult saksameelset tihhonilikku¹¹ kiriklikku liikumist.“¹²

Riigi toetus Välisvene Kirikule¹³ tähendas, et evlogiaanide kogukonnad olid nüüd tegelikult sunnitud viimasele alluma. 24. veebruaril 1938. aastal saadeti VÕKV-i Piiskoppide Sinodi otsusega piiskop Tihhon vanaduspuhkusele¹⁴ ja „osutades tähelepanu Saksa piiskopkonna viimaste aastate erilisele olukorrale“, määrati Berliini ja Saksamaa piiskopiks Saksimaalt pärit etniline sakslane Seraphim (Lade), kes oli alates 1931. aastast olnud Austria koguduste ülemaks.¹⁵ Saksa piiskopkonna „eriline olukord“ oli tingitud Kolmanda Reichi territooriumi laienemisest. 26. mail 1942. aastal Saksamaa valitsuse loal võeti vastu otsus muuta Saksa piiskopkond Kesk-Euroopa metropoliitlikuks ringkonnaks, mida asus juhtima metropoliit Seraphim (Lade).¹⁶

Teise maailmasõja lõpul toimunud elanikkonna ümberkorraldamine ja poliitiliste jõudude uued positsioonid viisid selleni, et ühelt poolt saabus Saksamaale – eriti kolme läänepoolsesse okupatsioonitsooni – taas suurel hulgal õigeusu idaslaavi kristlasi ja teiselt poolt sai Moskva Patriarhaat, kellel varem oli Berliinis vaid üks väike kogudus, kohe pärast sõja lõppu luua Saksamaa nõukogude okupatsioonitsoonis oma piiskopkonna. Selle tulemusena on tänapäeval olemas

¹¹ Silmas peetakse Välisvene Kiriku piiskopi Tihhonile alluvat piiskopkonda.

¹² Tsiteeritud: *Nikolaus Thon*, Quellenbuch zur Geschichte der Orthodoxen Kirche (SOPHIA Vol. 23), Trier 1983, 560.

¹³ On vaieldav, mil määral saab Välisvene Kirikut ja selle juhtkonda Saksamaal süüdistada koostöös natsionaal-sotsialistliku režiimiga. Vt Välisvene kiriku seisukohta: Artemoff, op. cit., 27–32.

¹⁴ Peapiiskop Tihhoni vallandamise põhjuseks olid finantsrikkumised tema piiskopkonnas. Vrd Русская Зарубежная Церковь в 1939–1964 гг. Административное устройство и отношения с Церковью в Отечестве. Москва, 2015, lk 58.

¹⁵ Ta pöördus õigeusku veel enne Esimest maailmasõda ja oli juba teeninud õigeusu preestrina Venemaal, kus ta viis Volõõnia kolonistide seas läbi saksakeelseid jumalateenistusi. Vrd. *Nikolaj Thon*, Vor hundert Jahren: Serafim Lade wird zum Bischof geweiht, in: *Orthodoxie aktuell – Informationen aus der Orthodoxen Kirche*, Jg. 28, Nr. 9 (September), Dortmund 2024, 2–71.

¹⁶ 1947. aastal ütles metropoliit Serafim vestluses protohierei A. Zakidalskiga: „Mul ei ole enam kaua elada. Ma ei saa enam oma südametunnistuse arvelt tehinguid teha. Pean Patriarhi (Aleksius I) üsna seaduslikuks ja kanooniliseks. Ühe jalaga seisan ma juba hauas. Õigeusu võtsin ma vastu veendumusest. Nüüd, enne oma surma, soovin ma surra rahu koos Vene Õigeusu Kirikuga. <...> Kui mul mingil põhjusel ei õnnestu astuda Moskva Patriarhi jurisdiktsiooni alla, siis astun Oikumeenilise Patriarhi jurisdiktsiooni alla. Ma ei ole kunagi esinenud Vene õigeusu kiriku ega vene rahva vastu. Kui ma seda aga ka tegin, siis ainult kommunismi vastu.“ (Vt: Seraphim (Lade) [Elektrooniline ressurss] // Wikipedia. URL: [\(https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%B5%D1%80%D0%B0%D1%84%D0%B8%D0%BC \(%D0%9B%D1%8F%D0%B4%D0%B5\)\)](https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%B5%D1%80%D0%B0%D1%84%D0%B8%D0%BC (%D0%9B%D1%8F%D0%B4%D0%B5)) (vaadatud 21.03.2025); Vrd *Шкаровский М.В.* Архиерейский Синод Русской Православной Церкви за границей и русская церковная эмиграция в Югославии после окончания второй мировой войны (в 1945–1950-х гг.) // Христианское чтение. 2015. № 6. С. 272.

kolm vene paralleelset jurisdiktsiooni: Vene Õigeusu Kirik Välismaal, Moskva Patriarhaadi Berliini ja Saksa piiskopkond ning Lääne-Euroopa vene traditsiooniga koguduste peapiiskopkond („Pariisi“ peapiiskopkond).

Vene kogukonnad kolmes läänepoolses okupatsioonitsoonis ja seejärel noores Saksamaa Föderatiivses Vabariigis – mis koosnesid vanadest ja uutest emigrantidest ja nõukogude võimu eest põgenenutest –, ei olnud nõus alluma kiriku – mis asus kommunistliku võimu keskel Moskvas ja oli poliitilise surve all –, juhtimisele. Seetõttu jäid nad edasi Välisvene Kirikusse, mille juhtimine asus lõpuks New Yorgis.

Märkimisväärne on, et evlogiaanide kogudused, kuhu enamik vene emigrantidest Saksamaal enne 1938. aastat kuulus, välja arvatud Baden-Badeni ja Bad Emsi kogudused, ei pöördunud tagasi oma endisesse jurisdiktsiooni, vaid jäid Välisvene Kiriku piiskopkonda. Üheks põhjuseks võis olla ka see, et metropoliit Eulogios oli juba varem, 21. novembri 1944. aastal, väljendanud oma – kirjas Moskva Patriarhaadi Patriarhi trooni Hoidjale metropoliit Aleksiusale (Simanski) – soovi tagasi minna Moskva Patriarhaadi jurisdiktsiooni alla. Pärast 29. augustit 1945. aastal allkirjastatud ühinemisakti Emakirikuga, ümbermääras VÕK-i Püha Sinod ta Moskva Patriarhaadi Lääne-Euroopa eksarhaadi eksarhiks,¹⁷ kuigi enamuseks eksarhaadi vaimulikest ja kogukondadest ei olnud sellega nõus. Prantsusmaa territooriumil soovisid peaaegu kogu vaimulikkond ja kogudused jääda Konstantinoopoli Patriarhaadi jurisdiktsiooni alla.¹⁸

Alates 1946. aasta oktoobrist arvati Moskva Patriarhaadi kogudused Saksamaal loodud VÕK-i Kesk-Euroopa eksarhaadi koosseisu, mille juhiks sai Viini ülempiiskop Sergius (Koroljov).¹⁹ Moskva Patriarhaadi piiskopkond hõlmas algselt kogu Saksamaa territooriumi ja kandis mitmeid erinevaid nimesid, näiteks „Berliini ja Kesk-Euroopa“, kuid mõnikord (1948–60. aastatel ja alates 1992. aastast) ka nime „Berliini ja Saksa piiskopkond“. 15. augustil 1957. aastal taastati piiskopkonna iseseisvus ning see arvati välja eksarhaadist. 15. augustil 1957. aastal arvatakse Saksa praostkond välja Lääne-Euroopa Eksarhaadist ja reorganiseeritakse iseseisvaks piiskopkonnaks ning seda valitsevale ülemhingeekarjasele tagastatakse „Berliini ja Saksa“ tiitel. 1960. aastal loodi Lääne-Saksa vikariaat asukohaga Münchenis, mis 1970. aastal jagati kaheks piiskopkonnaks – Baden ja Bayeri

¹⁷ Metropoliit Eulogios ise sai nõukogude passi NSVL-i suursaadikult Prantsusmaal A. E. Bogomolovilt vahetult enne oma surma 8. augustil 1946. aastal.

¹⁸ Moskva Patriarhaadi jäid aga siiski sellised tähtsad isikud nagu Olivier Clément, arhimandriit Peter (L'Huillier), arhimandriit Dionisios (Chambault) ja Vladimir Losski.

¹⁹ Berliini ülemhingeekarjase residents asus Berliini Karlshorsti linnaosas (alates 1951. aasta aprillist tegutseb seal Radoneži Vaga Sergile pühendatud kodupühamu).

piiskopkonnaks ning teiste SFV-i alade jaoks Düsseldorf piiskopkonnaks.²⁰

Kõigis kolmes patriarhaatlikus piiskopkonnas oli siiski väga väike koguduste ja koguduseliikmete arv, sest peaaegu kõik Lääne-Saksamaa vene õigeusklikud kuulusid jätkuvalt Välisvene Kirikusse. Saksamaa 42-st vene kogudusest tunnistas 1950ndate aastate alguses vaid kaheksa Moskva Patriarhi võimu. Neist kolm kogudust asus SDV-s, kaks SFV-s, kolm aga Lääne-Berliinis.²¹ Lääne-Saksamaa pisikestes kogudustes olid vastsetl pöördunute hulgas ülekaalus sakslased. Kokku oli Moskva Patriarhaadi koguduseliikmete arv vanas Saksamaa Föderatiivses Vabariigis sel ajal tõenäoliselt alla tuhande inimese. Ainult Lääne-Berliinis oli suurem vene päritolu kogudus Hohenzollerndammil asuvas Issanda Ülestõusmise Katedraalis, mis kuulub Moskva Patriarhaadile alates 1945. aastast.

1990ndatel aastatel, pärast kommunismi kokkuvarisemist Nõukogude Liidus ja piiride avanemist Saksamaal, hakkas Läände saabuma üha rohkem venekeelseid õigeusklikke kristlasi. Aastaks 2000 oli SRÜ-i riikide kodanike väljaränne Saksamaale jõudnud haripunkti ja pihtkonna suurenemine tõi kaasa uute koguduste avamise. Viimase 30 aasta jooksul on riiki saabunud üle nelja miljoni inimese, peamiselt venesakslased Kasahstanist, Ukrainast ja Venemaalt, kellest paljud on õigeusklikud kristlased.

Nad seadsid kiiresti sisse koguduseelu nii Välisvene Kiriku kui ka Moskva Patriarhaadi piiskopkonnas, jõudsid mitmete uute koguduste avamiseni ja, mis kõige tähtsam, koguduseelu tõelisele elavdamiseni – sest ühest küljest olid nad enamasti noored ja teisest küljest olid nende sidemed vana kodumaaga palju tihedamad kui vana emigratsiooni koguduseliikmete omad.

Moskva Patriarhaat hakkas arvesse võtma Euroopa poliitilisi sündmuseid. Ja eriti Saksamaal. Moskva Patriarhaadi Piiskoppide Kogul 30.–31. jaanuaril 1990. aastal otsustati kaotada kõik VÕK-i Väliseksarhaadid. Pärast Kesk-Euroopa Eksarhaadi kaotamist nimetati Berliini piiskopkond taas Berliini ja Leipzigi piiskopkonnaks. 1991. aastal, pärast SFV ja SDV ühendamist, sai see ka avalik-õigusliku juriidilise

²⁰ Lõuna-Saksa piiskopkonna juhiks oli metropoliit Irinej (Zuzemil), kellest hiljem sai Viini ja Austria piiskopkonna arhierei. Düsseldorf piiskopkonda juhtis 1970. aastast kuni oma tagasiastumiseni 1979. aastal Belgiast pärit peapiiskop Aleksi (van der Mensbrugge) ja 1981–1992. aastatel aga peapiiskop Longin (Talõpin).

²¹ Moskva vaimulikkonna poolt Berliini määratud peapiiskop Boriss (Vik) sai tegelikult juhtida ainult SDV ja Lääne-Berliini kogudusi. Peapiiskop tunnistas, et temale alluvad vaimulikud ei olnud aktiivsed ja neil polnud mingit mõju. Vrd *Кострюков А.А.* Русская Зарубежная Церковь в 1939–1964 гг.: Административное устройство и отношения с Церковью в Отечестве. Москва, 2015).

isiku staatuse (esmalts Berliini alal, seejärel Brandenburgis),²² mis andis talle uued õiguslikud võimalused. 23. detsembril 1992. aastal võttis VÕK-i Sinod vastu otsuse kolme piiskopkonna (Berliini ja Leipzigi, Badeni ja Bayeri ning Düsseldorf) liitmise üheks Berliini-Saksamaa²³ piiskopkonnaks – nii oli esialgne nimi jälle taastatud.

Neil aastatel iseloomustas erinevate vene piiskopkondade omavahelisi suhteid peamiselt vastastikune tõrjumine ja usaldamatus, mõnikord isegi laimamine. Lisaks sellele toimusid mitmel pool pikad kohtuprotsessid kirikuvara üle, mille tulemusena Pariisi peapiiskopkond kaotas 1938. aasta seaduse alusel oma kiriku Bad Emsis ja Moskva Patriarhaat loovutas oma kiriku Baden-Badenis Välisvene Kirikule. Pärast 1990ndate aastate alguse poliitilisi vapustusi püüdsid mõlemad Vene Kiriku peaharud siiski taastada kiriklikku ühtsust ja alates 2003. aastast on nad pidanud selles küsimuses ametlikke läbirääkimisi ja seda ka Saksamaal.²⁴

2006. aasta mais otsustas Välisvene Kirik oma IV Piiskoppide Kogul likvideerida lõhe ja taastada kiriklik ühtsus Moskva Patriarhaadiga. Vastava akti ettevalmistamisel mängisid otsustavalt positiivset rolli Berliini ja Saksamaa ülempiiskop Markus (Arndt) Välisvene Kiriku poolt ja Feofan (Galinski) Moskva Patriarhaadi poolt. Ametlik taasühinemine toimus 17. mail 2007. aastal Moskvast, kui Patriarh Aleksius II ja Välisvene Kiriku Eestseisja metropoliit Laurus (Škurlo) allkirjastasid kanoonilise suhtlemise akti, mille kohaselt sai Välisvene Kirikust Isejuhtiv Kirik Moskva Patriarhaadi koosseisus.

Seega oli 2007. aasta seisuga Saksamaal kaks vene piiskopkonda, mis kannavad nimetust „Berliini ja Saksamaa“ – Moskva Patriarhaadi ja Välisvene Kiriku oma. Administratiivne jaotus kehtib ka tänapäeval, kuigi kaks piiskopkonda – mida ühendab liturgiline ja sakramendiga seotud suhtlemine –, teevad üha tihedamat koostööd, pidades regulaarselt ühiseid hingekarjaste konverentse, ühisteenistusi, noortelaagreid ja palju muud, ning on saanud *de facto*, nagu metropoliit Mark kord ütles, „kaksühtseks piiskopkonnaks“. Nende kahe Vene Kiriku haru vaheline koostöö ja tegevuse koordineerimine aitab kindlasti paremini rahuldada paljude

²² Kui 1993. aastal oli Moskva Patriarhaadi Berliini piiskopkonnas vaid 18 kogudust, siis täna on Saksamaal 110 koguduses umbes 300000 usklikku, kellest 100 on vaimulikud. VÕKV-i piiskopkonnas on ca 90 kogudust. Mõlemas piiskopkonnas on enamik kogudusi paljurahvuselised. Lisaks venelastele, valgevenelastele, ukrainlastele, lätlastele, eestlastele, moldovlastele, sakslastele ja teistele endise Nõukogude Liidu rahvustele on seal ka grusiine, rumeenlasi ja bulgaarlasi, eriti aga seal, kus neil ei ole oma kirikut.

²³ Endine Düsseldorf piiskopkond reorganiseeriti ümber Vene Õigeusu Kiriku alaliseks stauropegiaalseks esinduseks Saksamaal, mida juhib peapiiskop Longin – nüüd tiitliga „Klinski“, kui Moskva Patriarhaadi vikaarpiiskop. Pärast tema surma 25. augustil 2014. aastal kaotati esindus sinodi otsusega 2015. aasta mais.

²⁴ Vrd Artemoff, op. cit. 38 ja edasi.

koguduseliikmete hingehoiu vajadusi Saksamaal. Ja aitab Vene Kiriku vaimulikke traditsioone ja üldist kinnitust õigeusule kindlustada.

Kui need kaks piiskopkonda eksisteerivad (vähemalt siiani) kahe eraldi organismina, siis on see muidugi tingitud ka sellest, et neis on esindatud erinevad traditsioonid, eelkõige aga see on seotud aastakümnete pikkuse eraldatuse ajaga, millest lähtub emigrantide ja Nõukogude Liidu õigeusklike kogukondade erinev ja sageli vastuoluline elukogemus mis iseloomustab vaimulikkonda tänase päevani. Need, kes kasvasid emigratsioonis teravas vastuseisus kommunismile, evivad arusaadavalt erinevaid kiriklikke ja poliitilisi seisukohti mitmetes küsimustes ja omavad teistsugust vaatevinklit, kui need, kes pidid elama tegeliku sotsialismi tingimustes, jälitamise ja tagakiusamise õhkkonnas NSVL-is. See puudutab poliitilisi vaateid ja hoiakuid Romanovite monarhia, Vlassovi armee või nõndanimetatud „sergianismi“, samuti nõndanimetatud „oikumeenilise liikumise“ suhtes, eriti sellega, mis puudutab heterodokssete kristlike konfessioonide sakramentide – eriti Ristimise – tunnistamist. Näiteid jagub teisigi. Enam kui 80 aastat kestnud väljaränne ja integreerumine Lääne pelgupaik-ühiskondadesse on välismaal kujundanud oma vaimse traditsiooni (sealhulgas liturgilise) ja mentaliteedi, mis erineb elust vanal kodumaal, vaatamata tugevale emotsionaalsele sidemele sellega.²⁵

Paralleelsete vene piiskopkondade arv kasvas juba kahelt kolmele, kui 28. novembril 2018. aastal tegi Konstantinoopoli Patriarhaat järsu otsuse likvideerida – vene traditsiooniga õigeusu koguduste Peapiiskopkond Lääne-Euroopas – oma endine Pariisi eksarhaat. Nagu öeldi ametlikus kommünikees, et: „vastata meie aja kiriklikele ja hingehoidu puudutavatele vajadustele, suurimas austuses kanoonilise õiguse ja meie vaimuliku vastutuse suhtes.“²⁶ Teisisõnu pidid Peapiiskopkonna kogudused Phanari arvamusel minema juba vastavatesse, Oikumeenilise Patriarhaadi Lääne-Euroopa põhiliselt kreeka metropooliate hulka, võib-olla eraldiseisvate praostkondadena, säilitades „rikkalikku vaimset traditsiooni, mis tuli Venemaalt pärast uue ateistliku režiimi veriseid tagakiusamisi.“²⁷

²⁵ Ei tohi tähelepanuta jätta, et mõned Välisvene Kiriku hierarhid ei ole venelastena sündinud õigeusklikud, vaid ümberpöörduvad mitteortodokssetest usunditest: Berliini ja Saksamaa metropoliit Markus (Arndt), Sydney'i, Austraalia ja Uus-Meremaa Georgios (Schäfer), Londoni ja Lääne-Euroopa piiskop Irineus (Steenberg), Lääne-Ameerika piiskopkonna vikaar Sonora piiskop Iakovos (Corazza), Saksamaa piiskopkonna vikaar ja Stuttgarti piiskop Iiob (Bandmann). Ja loomulikult erinevad sellise inimese vaated – kes on oma vaimsel teel liikunud ketserlusest õigeusu tõe täiuseni –, selle inimese omadest, kes on üles kasvanud ateistliku ja teoloogilise režiimi all, kuid traditsioonilise õigeusu riigis.

²⁶ Vrd Eine Ära geht zu Ende – Exarchat für orthodoxe Gemeinden russischer Tradition aufgehoben, KNA – Ökumenische Information, Nr. 49, 4. Dezember 2018, Bonn 2018, 11.

²⁷ Sealsamas.

Kuid 15. detsembril 2018. aastal toimus Pariisis, Püha Sergiuse teoloogilises instituudis Peapiiskopkonna kirikukorraldust puudutav koosolek, mida juhatas ülempiiskop Joan (Jean Renneteau), „Hariopolise“ tiitlit kandnud endine Konstantinoopoli Vene koguduste eksarhaadi ülem. Koosolek hindas võimalikke tulevikuvariante erinevalt. Mõned väitsid, et Phanarit tuleks veenda oma otsust üle vaatama ja oleks vaja püüda „teha Patriarhaadile selgeks, et Peapiiskopkonna laialisaatmine ei saa olla tema enda huvides.“²⁸ Teiste jaoks oli võimalikuks lahenduseks isegi üleminek Rumeenia Kirikusse, kuna mitmed preestrid ja kogudused suhtusid äärmiselt negatiivselt kolmandasse ja vene traditsiooniga koguduste jaoks sisuliselt kõige loogilisemasse alternatiivi – taasühinemisse Vene Emakirikuga. Umbes veerand (tolleks hetkeks) eksarhaadi 110 vaimulikust ei olnud valmis järgima oma ülempiiskopi poolt soovitud teed ja ühinema Moskva Patriarhaadiga.

Kuid enamus järgis siiski oma ülemhinge karjast ja 7. oktoobril 2019. aastal tegi VÕK-i Püha Sinod vastu võtmise kohta ka otsuse. VÕK-i Püha Sinod märkis rahuloluga ära „Lääne-Euroopa vene traditsiooniga koguduste vaimulike ja ilmikute laia enamuse poolt väljendatud toetuse Tema Ülipühitsetud ülempiiskop Dubna Joani otsusele taastada Lääne-Euroopa vene traditsiooniga koguduste Peapiiskopkonna ühtsus Moskva Patriarhaadiga“, mis pani paika, et „Lääne-Euroopa vene traditsiooniga koguduste Peapiiskopkond – kes teostab oma päästetööd ajalooliselt väljakujunenud koguduste, kloostrite ja kiriklike asutuste tervikus –, jätkab nüüdsest Moskva Patriarhaadi lahutamatu osana.“²⁹ Esmakordselt 88 aasta vältel toimus 3. novembril 2019. aastal esimene Lääne-Euroopa vene traditsiooniga õigeusu koguduste ülempiiskopi ja Moskva Patriarhi ametlik ühisteenistus.³⁰

Eespool mainitud sinodaalne otsus selgitab üksikasjalikult Peapiiskopkonnale võimaldatud väga kaugeleulatuvaid autonoomiaõigusi, nagu näiteks: uute koguduste ja kloostrite iseseisev asutamine, samuti vaimulike ametisse pühitsemine, vastuvõtmine ja vabastamine. See kõik toimub ainult Peapiiskopkonna juhtimise all. Piiskoppi ei määrata Moskvast, vaid valitakse Pariisis, kuigi Moskva Patriarhi osalusel.

²⁸ Autori isiklik arhiiv.

²⁹ Püha Sinodi 7. oktoobrist 2019. aastast istungi päevakiri nr 123 [Elektrooniline ressurss] // Moskva Patriarhaadi ametlik koduleht. URL: <http://www.patriarchia.ru/db/text/5508653.html> (vaadatud 16.02.2025).

³⁰Vt lähemalt: *Nikolaj Thon*, Pariser Erzbisum ins Moskauer Patriarchat aufgenommen – und gespalten, in: *Orthodoxie aktuell – Informationen aus der Orthodoxen Kirche*, Jg. 23, Nr. 11 (November), Dortmund 2019, 2–4.

Tollasest neljast Peapiiskopkonna kogudusest Saksamaal läks üks, Düsseldorfis saksakeelne kogudus, kohe pärast Konstantinoopoli otsust Saksamaa Kreeka õigeusu metropoolia alla, nagu seda sealt nõuti. Ülempreester Michael Buk, Pariisi Peapiiskopkonna Saksamaa praost koos oma Lõuna-Saksa kogudustega läks ülempiiskop Joani teed pidi Moskva Patriarhaadi alla. Seega on alates 2019. aastast tegemist selle artikli alguses mainitud nähtusega, kus Saksamaal on kolm paralleelset ühe (Moskva) Patriarhaadi struktuuri.

Kui suhted Moskva Patriarhaadi Berliini-Saksa piiskopkonna ja Välisvene Kiriku vahel on viimastel aastatel arenenud aina ladusamalt, siis Pariisi Peapiiskopkonna kohta sama öelda ei saa. Seal ei ole mitte ainult kujunenud teatud elitaarne teadmine, et järgitakse hulga täielikumalt 1917–18. aasta Ülevenemaalise Kohaliku Kirikukogu määrusi, eriti just selles osas, et anda usklikele ja vaimulikele laialdane vastutus ja sõnaõigus hingehoidu puudutavates, sotsiaalsetes ja administratiivsetes küsimustes. Olukorras, milles Peapiiskopkond algatas paralleelsete uute koguduste rajamise ning, milles kaks teistest vene piiskopkondadest pärit vaimulikke võeti nendesse vastu ilma kanoonilise puhkusega, tekkisid märkimisväärsed pinged, nii et juba 11. novembril 2020. aastal pöördus metropoliit Markus Õigeusu piiskoppide konverentsi (OBKD) esimehe, Saksamaa kreeka metropoliidi poole kirjaga. Valitseja Markus pidas vajalikuks väljendada oma otsustavat protesti seoses Dubna metropoliidi Joani arvamisega Piiskoppide konverentsi koosseisu kohta ja teada anda, et „see piiskop avas Saksamaal kogudusi ja määras ametisse preestreid vastupidiselt oma piiskopivandele ja vastavatele kaanonitele. ...Ajaloolistel põhjustel – ja muidugi ajutiselt – on meil Saksamaal juba kaks paralleelset Vene Õigeusu Kiriku piiskopkonda. Me ei vaja kolmandat! Selleks, et vältida uute paralleelsete struktuuride tekkimist, peame meie – Moskva Patriarhaadi piiskop ja mina – nõu, kui tegemist on uue koguduse avamisega kusagil meie riigis. Metropoliit Jean seevastu avas uue koguduse, näiteks Karlsruhe, ja nimetas ametisse väga küsitava moraalse käitumisega preestri, ilma et oleks meie käest isegi küsinud... Vahepeal määras metropoliit Jean Saksamaal ametisse veel rohkem preestreid ja lubas ametisse määramist inimestele, kellel on kanoonilisi takistusi. Kõik see annab tunnistust selle piiskopi täielikult ebakaanoonilist käitumisest.“³¹

Suhted ei ole sellest ajast paranenud. Veelgi enam, metropoliit Joan on viimasel ajal äratanud tähelepanu sellega, et kritiseeris mitmel korral teravalt Patriarh Kirillust. Seda näiteks prantsusekeelses intervjuus ajakirjanik Marina Ohrimovskajale, kes on Raadio Vaba Euroopa veebilehe „Šveits kõigile“ peatoimetaja. Kui patriarh kutsub üles võitlema „mädaneva Lääne“ vastu, et päästa „Vene maailm“, leiab metropoliit Joan, et „midagi sarnast võib kuulda radikaalsete islamistlike liikumiste

³¹ Autori isiklik arhiiv.

surmaminejatelt, kuid patriarhi suust selliseid asju kuulda on vastuvõetamatu ja nõrdimust tekitav.“³²

Seega ei saa esialgu sugugi rääkida kolme Vene jurisdiktsiooni tõelisest ja täielikust „kolmühtsusest“, isegi kui nad on kanoonilises seoses Moskva Patriarhaadiga ja kõik meenutavad jumalateenistusel Pühimat Patriarhi kui oma ühist „Suurt Isandat ja isa“.

³² Marina Okhrirovskaya, Métropolit Jean de Doubna : «Nous foulons le sang de nos martyrs!» [Elektrooniline ressurss] // Šveits kõigi jaoks. URL: <https://forall.swiss/metropolit-jean-de-doubna-nous-foulons-le-sang-de-nos-martyrs> (vaadatud 21.03.2025).